

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.10.2024 ✓Accepted/Kabul: 04.11.2024

DOI:10.30794/pausbed.1559457

Research Article/Araştırma Makalesi

Durmuş, E. (2024). "Sumer Toplumunda Hukuk", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 65-71.

SUMER TOPLUMUNDA HUKUK

Eda DURMUŞ*

Öz

Sumer toplum hayatında hukuk çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sumerliler tarihte ilk hukuki düzenlemeleri yapmışlardır. Bu nedenle tarihte ilk kanun koyucu olarak bilinmektedirler. Bundan dolayı onlar tarafından oluşturulan kanunlar büyük önem taşımaktadır. Sumer hukuki metinleri arasında Urukagina Talimatnamesi, Gudea Fermanı, Ur- Nammu Kanunu ve Ana- İttişu Kanunu sayılabilir. Hukuki metinlerden Sumer hukuk sistemi ortaya çıkarılabilmektedir. Aile hukukuyla ilgili evlenme, boşanma ve evlatlık alma düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Malların nasıl paylaşılacağı ile ilgili bir veraset hukukundan söz edilebilir. Cezalarla ilgili düzenlemeler hukuk sisteminin işlemesine katkı sağlamaktadır. Borçlanmayla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Sumer hukuki metinleri kronolojik bir sıraya göre alınmıştır. Ayrıca aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku ve borçlar hukuku aydınlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Sumer, Hukuk, Kanun, Urukagina, Gudea, Ur-Nammu.*

LAW IN SUMERIAN SOCIETY

Abstract

Law in Sumerian social life is the subject of the study. The Sumerians made the first legal regulations in history. For this reason, they are known as the first lawmakers in history. Therefore, the laws created by them are of great importance. Sumerian legal texts include the Urukagina Charter, the Gudea Edict, the Ur-Nammu Code and the Ana-Ittishu Code. The Sumerian legal system can be revealed from legal texts. Marriage, divorce and adoption regulations related to family law attract attention. There is a law of inheritance regarding how the goods will be shared. Regulations regarding penalties contribute to the functioning of the legal system. There are regulations regarding borrowing. In this study, first of all, Sumerian legal texts were taken in chronological order. In addition, family law, inheritance law, criminal law and the law of obligations are clarified.

Keywords: *Sumer, Law, Code, Urukagina, Gudea, Ur-Nammu.*

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, ANKARA.
e-posta: edadurmus06@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0460-4712>)

1. GİRİŞ

Tarihte hak ve hukuk fikri medeni toplumların kurulmasıyla başlamıştır. İnsanlar tarih boyunca, topluluklar halinde yaşamak zorunda kalmış ve birbirleriyle çeşitli ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Aile, köy ve kent gibi farklı ortamlarda ortaya çıkan bu ilişkiler zaman içinde farklı biçimlerde evrilmiştir. Topluluk oluşturan insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde kritik bir rol oynayan hukuk, sosyal çevrede yaşayanların temel dayanağı olmuştur (Kılıç, 2014: 13). Böylece belirli kurallara bağlanan toplum hayatı kuvvetlilerin acizleri istismar etmesine engel olmuştur. Bunun için haklar kanunlarla desteklenerek bir hukuk düzeni oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle hukuk, insanlar tarafından oluşturulan ve toplumun düzenini korumaya amaçlayan prensipler ve kurallar bütünüdür. Herhangi bir toplum mevcut olduğunda orada hukuki kuralların var olması ve uygulanması zorunludur. Nitekim tarihte hukuk düzenine sahip olmayan bir topluluk henüz tespit edilmemiştir (Kılıç, 2014: 13).

Hukukun ve uygulamalarının, yazılı kanunlar oluşturulmadan önce de var olduğu ve bu süreçte hukukun gelenekler, adetler ve teamüllerden meydana gelen genel kuralların bir bütünü olarak kendini gösterdiği kabul edilir. Hukukun sınırları içerisinde değerlendirilen benzer durumlara daha önce uygulanmış çeşitli kanunlar ve ilgili uygulamaların tekrarı yoluyla hukukun şekillenmeye başladığından şüphe yoktur. Tarih boyunca toplumların teamül hukukuna bu şekilde dâhil oldukları, bu teamüllerin her toplumda özellikle kendi doğal din ve devlet anlayışlarına göre çeşitli kavrayış ve uygulama biçimleri ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bundan dolayı hukukun bu şekli ve dönemi için zamanımıza ulaşmış belgeleri bulunsun ya da bulunmasın herhangi bir eski medeniyet çevresi veya medeniyet etkisi hesabına öncülük ve öncelik iddiasında bulunmanın kolay olmayacağı, hatta mümkün olmadığı söylenmektedir (Bilgiç, 1963: 103).

Fakat tarihin belirli bir erken döneminde oluşturulmuş hukuk düzenleri ve sistemlerine ulaşmış olduklarını bol delil ve belgelerle ortaya koymuş olan kavimler özel bir ilgiyi hak ederler. İşte Eski Mezopotamya kavimleri ve bunların başında Sumerliler, dünya tarihinde bu ilgiyi hak etme konusunda birinci sırada bulunmaktadırlar. Çünkü icat ettikleri çivi yazısının, piktografik karakterinden yeni sıyrıldığı Erhanedan devri ortalarından, yani takriben MÖ 3000 yıllarının hemen sonrasında itibaren, tarla, ev, esir vs. alışverişine dair, belirli bir şekle bürünmüş, şahitlerin de kaydedildiği Sumerce belgeler bulunmuştur. Bu durum gösteriyor ki Sumer toplumu epeydir siyasi bir topluluk olmanın yanı sıra belirli bir hukuki düzene de sahipti (Bilgiç, 1963: 103-104).

2. SUMER HUKUKİ METİNLERİ

Hukukun en eski ve temel kaynağı oluşturan örf, adet ve teamülün, her zaman var olacağı ve gelecekte de varlığını sürdüreceği konusunda şüphe yoktur. Günümüzde dahi teamülü hukukun, düzenlenmiş kanunlar yanında asıl itibarını koruduğu toplumlar ve milletler bulunmaktadır. Fakat medeniyet seviyesi yükselmiş toplumlarda, hukuk kurallarının değişmez ve net bir şekilde sunulduğu metinlere olan ihtiyaç artmakta ve bu gereklilik önemli görülmektedir. Bu ihtiyaç ve önem gelişmiş olan toplum ve devlette kanun yapma düşüncesinin temeli olmuştur ve bu şekilde hukukun en önemli ve ikinci kaynaklarından olan kanun ortaya çıkmıştır (Bilgiç, 1963: 106-107).

Mezopotamya'da eski Sumer kültürünün tam geliştiği Lagaş hanedanının son kralı Urukagina zamanında bu hukuki uygulamanın yapıldığı biliniyor. Bununla hukuk alanındaki toplumsal ve fikri gelişimin kanıtı Mezopotamya coğrafyasında MÖ yaklaşık 2400 yıllarından biraz sonra verilmiş olmaktadır (Bilgiç, 1963: 107). Urukagina döneminde başlayan hukuki düzenlemeler daha sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda Sumerlilere ait Urukagina Talimatnamesi, (Tosun ve Yalvaç, 1989: 19-29) Gudea Fermanı, (Tosun ve Yalvaç, 1981: 25-27) Ur- Nammu ve Ana İttişu Kanunları sayılabilir (Tosun ve Yalvaç, 1981: 30-48).

Sumerliler talimatname ya da reform olarak kabul edilen hukuki düzenlemeler ve Ur- Nammu Kanunu, Ana İttişu Kanunu ile toplum düzenini sağlamaya çalışmışlardır. Urukagina Talimatnamesi'nden Ana İttişu Kanunu'na kadar hukuk alanında bir gelişim olduğu görülmektedir. Sumerlilere ait olan ve Sumerce yazılan bu hukuki düzenleme ve kanunlar onların hukuk anlayışı hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân vermektedirler.

2.1. Urukagina Talimatnamesi

Urukagina Talimatnamesi Sumerlilere ait en eski hukuki metin olarak bilinmektedir. Bu metni bazı araştırmacılar Kanun, (Kinal, 1983: 134) bazı araştırmacılar ise talimatname olarak kabul etmektedirler (Bilgiç, 1963: 107). Er

Sülaleler III devri sonlarında (yaklaşık MÖ 2375) Urukagina yönetimi ele alır ve kendine ait tabletlerinde önce Lagaş halkının eski iktidar dönemindeki durumunu ortaya koyar ve ardından kendi aldığı önlemleri anlatır. Vergi kontrolüne, rahipler sınıfının korunmasına, şehir tanrısının gözetilmesine, gayri adil hâkimler sınıfının bertaraf edilmesine, defin adetlerinin düzenlenmesine ve nihayet şehir beyinin yetkilerinin sınırlanmasıyla bazı sınıfların vergiden muaf tutulmasına dair esasları oluşturur (Bilgiç, 1947: 573). Bu şekilde Urukagina'nın sosyal düzeni yeniden tesis etmek ve sarsılan devlet otoritesini güçlendirmek amacıyla bu reform hareketini gerçekleştirmiş olduğu anlaşılır. Bundan dolayı insani açıdan yüksek gayeye ulaşmış bir hukuk metni oluşturulur. Urukagina, bugüne kadar elimizdeki verilere göre, Sumer ve Mezopotamya tarihi ve hatta dünya tarihi içerisinde ilk reformcu kişi olma özelliğine sahiptir (Bilgiç, 1982: 98).

Sumerce yazılan ve Sumer kralının sosyal reformlarından söz eden metin, üç kil koni biçimi üzerine ve oval plaka üzerine yazılmıştır. Bütün bu parçalar 1878 yılında Lagaş'ta Fransız kazılarında ortaya çıkarılmıştır. İlk kopya ve çevirisini François Thureau-Dangin yapmıştır. Urukagina'nın kâtipleri, yeni kanalın açılışı ve adanması vesilesiyle bir metin yazmışlardır (Tosun, 1973: 563). Metnin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 24-29). Sosyal ve idari reformun özü, kralın "eskiden var olan hüküm ve adetleri yeniden hayata geçirdiği, hürriyeti sağladığı, öksüze ve dula güçlü hiç kimsenin haksızlık yapmadığı" şeklindedir (Bilgiç, 1963: 108). Urukagina, toplum düzenini sağlamak için birçok fiyat düzenlemeleri yaptıktan, vergi zorbalığı kaldırılıp, borçluların borçları affedildikten sonra hürriyeti sağlar. Özgürlük karşılığı olarak kullanılan Sumerce kelime "amar-gi" "anaya dönüş" anlamına gelmektedir. Çünkü anaya dönüşte, yani herkesin ilk doğduğu zamanki haline dönüşte bir eşitlik anlamı da görülmektedir (Tosun, 1973: 564).

2.2. Gudea Fermanı

Urukagina'dan yaklaşık ikiyüz yıl sonra yine Lagaş'ta başka bir reformcu ortaya çıkar. Bu kişi Gudea'dır. O, Lagaş şehrini kalkındırırken, Eninnu mabedinin yapılışı nedeniyle iki yazılı silindirinden başka on kadar da heykel ve steli mabede diktirir. Bunlardan kendi heykeli olan "B" heykelinin üzerinde bazı sosyal reformlarından esir ile kölelerin serbest bırakılmasından, zengin olana fakir olanı, kuvvetli olana zayıf olanı ezdirmediğinden söz ederek, bu heykelini, herkesin görebileceği bir yere, yani şehrin baş tanrısı Ningursu'nun Eninnu mabedine diker (Tosun, 1973: 565). Gudea kitabesinde Sumer şehirlerinde ahlaki yönden zayıf olan insanlar temiz olmadıklarından kutsal günlerde şehirden uzaklaştırılırlar (Kramer, 1990: 210).

Gudea Lagaş şehrinde yukarıda belirttiğimiz hukuki düzenlemeleri yerine getirir. Bu düzenlemeleri halk için tanrı buyruğuna bağlı olarak yapar. Bu durumu şöyle ifade eder: "Gudea, sadık çobandır. Sürü halktır. Sürünün sahibi tanrıdır. Gudea, tanrının buyruğunu yerine getirir (Tosun, 1973: 565). Burada Gudea, "adaleti tecelli ettirdi" ifadesi (Tosun, 1973: 565) hukuki düzenlemenin temelini adalete dayandığı ve haksızlıkların ortadan kaldırıldığı anlaşılır. Onun, B Heykeli üzerinde bulunan hukuki düzenlemelerinin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de bulunmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1981: 27-38).

2.3. Ur- Nammu Kanunu

Ur- Nammu, Eski Sumer Devri son Lagaş kralı Urukagina'nın talimatnamesi bir yana, Mezopotamya ve Önasya tarihinde ilk kanun koyan Sumer kralıdır (Bilgiç, 1982: 101). Ur- Nammu Kanunu'nda idari yolsuzluklar ve onların kaldırılması için yapılan reform icraatı çeşitli ölçü ve ayarların düzenlenmesi ve nihayet zayıfın, fakirin, zalim ve zenginden korunması için alınan tedbirler gelir (Tosun, 1973: 566). Bu kanunların düzenleyicisi Ur- Nammu olmasına rağmen, onun tarafından yayınlanmadığı bilinmektedir. Kim tarafından yayınlandığı husussu net olmamakla birlikte Ur- Nammu'nun oğlu Şulgi tarafından yayınlanmış olabileceği düşünülmektedir (Kramer, 1990: 454). Kötü korunmuş kil tablet dördü ön, dördü de arka yüzde olmak üzere sekiz sütuna ayrılmıştır. Sütunların herbiri yaklaşık kırkbeş küçük satır aralığı içermektedir (Kramer, 2016: 117). İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve epeyce kırık olan tabletler S. N. Kramer tarafından yayımlanmıştır. Kanun maddelerinin Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 30-43).

Ur- Nammu Kanunu'nun asıl maddeleri medeni ve ceza hukukuna aittir. Bu kısım çok kırık ve eksik olduğundan okunamamaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 566). Kaçakçılık, cinsel suçlar, köleler ile özgür insanların evlat edinmeleri, evlilik, boşanma, devlete karşı isyan, yalancı şahitlik ve tarımla ilgili hükümleri içermektedir

(Roth, 1997: 14). Ayrıca okunabilen maddelerden üçü doğrudan ceza ile ilgilidir. Bir insanın bazı uzuvlarının yaralanması durumunda ödenecek gümüş tutarı belirtilmektedir (Kramer, 1990: 45). Bunlar daha sonra ortaya çıkan Hammurabi, Eşnunna ve Hittit kanunlarındaki benzer konulara ayrılan hükümlere esaslı surette benzerlik göstermektedirler (Bilgiç, 1963: 108).

2.4.Ana- İttişu Kanunu

Asurbanipal kitaplığında 11 tabletlik Ana- İttişu Kanunu, Asurlu katiplere Sumerce öğretmek amacıyla hazırlanmış, Sumerce ve Akadca dillerinde iki dilli ve farklı konuları içeren bir seri tablettir. Bu tabletler ilk kelimesiyle bilinen Ana- İttişu (Vadesi Gelene Kadar) şeklinde adlandırılmıştır. Ana- İttişu Kanununun çıkarıldığı şehir, zaman ve çıkararı bilinmiyor. Ancak bu maddeler Ur- Nammu kanunları ile karşılaştırılarak Ana- İttişu serisinin de III. Ur Sülalesi döneminde yazıldığı kanısına varılmıştır. Ana- İttişu serisi içinde aile hukuku ile ilgili 6 madde tespit edilmiştir (Kinal, 1983: 137). Ana- İttişu Kanunu'nun Türkçe transkripsiyon ve çevirisi de yapılmıştır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 44-48).

3.SUMER HUKUK SİSTEMİ

Sumer toplumunun çok erken dönemlerden başlamak üzere gelişmiş hukuk sistemine kavuştuklarını ortaya koydukları hukuk metinleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle toplum hayatının sürdürülebilmesi hukuki kuralların yerleşmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Hayatın birçok alanında hukuki düzenlemeler dikkati çekmektedir. Bu düzenlemeler toplumda karşılaşılan bütün sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya konulmuş durumdadır. Toplumda huzur ve düzenin sağlanmasına yönelik uygulamalar açık bir şekilde dikkati çekmektedir. Sumer toplumunda hukuki düzenlemeler aile, veraset, ceza ve borç hukukuyla ilgili olmuştur. Ancak günümüz hukukunda olduğu gibi böyle bir tasnif olmamakla birlikte hukuki belgeler bu şekilde bölümlenmeyi mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda kanun maddelerinden hareketle bir aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku ve borçlar hukukundan söz edebilmek mümkün olabilmektedir.

3.1.Aile Hukuku

Sumer aile hukukunda evlenme, boşanma ve evlatlık almaya dair düzenlemeler bulunmaktadır. Aile, Sumer toplumunda güçlü bir temel üzerine kurulmuştu. Bu temel, bir kadınla evlenebilmek, evliliği yapılacak olan bir sözleşme ile güçlendirmek gibi esaslara dayandırılmıştı. Belgelerden anlaşıldığına göre pek eski zamanlardan itibaren Sumer toplumunda bir adam meşru olarak ancak bir kadın alabiliyordu. Evliliğin bir sözleşme ile onayı da zorunlu idi. Sözleşmesiz evlilik muteber değildi. Sözleşmesiz bir evlilikte kadın meşru eş sayılmazdı. Her evlilikte evlenen erkek, şahitler huzurunda tek taraflı ve zorunlu bir sözleşme ile eşinin hukukuna riayet edeceğini, ona karşı olan görevlerini yerine getireceğini, karısından ayrılmak zorunda kalırsa taahhüt ettiği tutarı vereceğini onaylardı (Günaltay, 1987: 371-372).

Evlilik sözleşmesinin imzasından önce evlenecek erkek ile kızın velileri arasında evliliğin tarafların rızasıyla gerçekleşmesinin sağlanmış olması gerekliydi. Bunun için erkeğin velisi kızın velisinden kızı ister, olur cevabını alınca, nişan hediyesi olarak belirli bir miktar para ya da bazı eşyalar gönderirdi. Bu nişan hediyesine "Tirkhatu" adı verilir. Bu hediye verildikten sonra nişan gerçekleşmiş olurdu. Erkek ancak verdiği nişan hediyesini almamak, kızın babası ise aldığı nişan hediyesini iade etmemek şartıyla nişandan dönebilirlerdi (Günaltay, 1987: 372). Kızın velisi nişanı bozarak, kızını başka bir adama verirse, nişanın bozulduğu damat adayına onun getirmiş olduğu hediyelerin iki katını ödemek zorundaydı (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41).

Erkekler tarafından verilen nişan hediyesine karşılık kızın velisi de damada "Şeriktu" denilen ve kıymetçe gelen hediyeyle aşağı olmayan bir hediye verirdi. Kadın kendisine verilen hediyeyle ölünceye kadar saklardı. Kadın kocasından sonraya kalırsa hediyelerin her ikisi de kendi malı olurdu. Kadın öldükten sonra hediyeler çocuklarına intikal ederdi. Çocukları olmadığı takdirde ise "Tirkhatu" kocasına iade edilir, "Şeriktu" ise kadının akrabasına verilir. Nikâh esnasında erkek "Şeriktu"ya karşılık karısına "Nodunnu" denilen bir hediye verirdi. Nişanlanma ve sözleşmenin yapılmasıyla kadın erkeğin evine gider ve evlilik gerçekleşmiş olurdu (Günaltay, 1987: 373).

Sumerlilerde boşanma ile ilgili hukuki kurallar vardı. Boşanmanın çeşitli sebepleri bulunuyordu. Örneğin bir adam kısır çıkan karısını boşayabilirdi. Böyle bir durumda kadın "Şeriktu"sunu vermeye ve ayrıca ona tazminat

ödemeye mecburdu (Günaltay, 1987: 374). Bir adam kız olarak aldığı eşini boşarsa, ona 1 mana (1 mana= 480 gram) gümüş vermek zorundaydı. Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa, ona 1/2 mana gümüş ödemekle yükümlüydü (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40). Boşanma durumunda kız olarak alınan kadına ödenen gümüş, dul olarak alınan kadına ödenen gümüşün iki katıydı.

Boşanma kanun hükümlerine bağlı olarak gerçekleştiriliyordu. Değişik zaman dilimlerinde de erkeğin kadına ödeyeceği gümüş miktarında da farklılıklar ortaya çıkıyordu. Ur- Nammu Kanunu'nda erkek yukarıda belirttiğimiz üzere kız olarak aldığı kadını boşadığında 1 mana gümüş ödüyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40). Oysa Ana İttişu Kanunu'nda erkek karısını boşama durumunda ½ mana gümüş ödemek zorundaydı. (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Bu kanun maddesinde boşadığı kadının kız ya da dul olarak alınma durumundan söz edilmemektedir. Ancak toplumun yapısı ve iktisadi şartlar dikkate alınmak suretiyle yeni düzenlemelerin yapılabildiği dikkat çekmektedir.

Evlatlık edinme de Sumerlilerde bulunuyordu. Evlat edinmek keyfiyeti, ailenin çocuksuz olmasına bağlı değildi. Çocukları olan aileler de evlatlık alabiliyorlardı (Günaltay, 1987: 375). Evlatlığın belirli bir yaştaki çocuk olması da şart değildi. Tarafların anlaşması durumunda belirli bir yaşın üzerindeki insanlarda evlatlık olarak alınabilmekteydi. Bu bağlamda alınan kişiye iş gücü olarak da bakıldığı ve oldukça değer verildiği söylenebilir (Kılıç, 2014: 50). Erkek çocuğu olmayan aile kız çocuğunu evlat olarak alabiliyordu (Tosun ve Yalvaç, 1981: 34).

3.2.Veraset Hukuku

Sumerlilerde ailede birinci derecede velayet babanıdır. Babadan sonra ana geliyordu. Babanın ölümünden sonra velayet ananıdır. Fakat bu velayetin çocuğun kaç yaşına kadar devam ettiği bilinmemektedir. Ana ve babadan her ikisi de öldüğü takdirde velayet büyük kardeşe geçerdi (Günaltay, 1987: 375). Baba öldüğünde malları oğulları arasında eşit olarak bölünürdü. Kızlar evlenirken aldıkları hisselerden dolayı mirasa ortak olamazlardı. Baba, evlatlarının tümünü evlendirmeden önce ölürse, daha evlenmemiş olan oğul, kendine düşen paydan başka, "Tirkhatu" vermek ve evlenmek için gerekli tutarı alır (Günaltay, 1987: 376).

Baba ya da ana evlatlarını evlatlıktan reddederlerse, o evlatların baba ve ananın mallarında hakları kalmıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 47-48). Baba cariye doğan çocuklarına "Benim Evladımınız" demişse, o çocuklar da babanın malından yararlanabilmekteydiler (Günaltay, 1987: 376). Bu durumda babanın çocuklarından memnun olması esastır.

Kocasının ölümü durumunda kadın kendisine hibe edilen "Nodunnu"yu alır. Eğer Nodunnu yok ise bir çocuk hissesi alır. Çocuğu varsa, dul kaldığı müddetçe kocasının evinde oturmak hakkı vardır. Eğer dul kadınların çocukları küçük ise çocuklarının mallarını güvence altına almadıkları sürece evlenemezlerdi. Evlenebilmek için kendisi ve evleneceği erkek, bu sorumluluğu yerine getirmek zorundaydılar (Günaltay, 1987: 376).

Erkeğin ölümü durumunda önce küçük çocuklar için bir "Tirkhatu" ayrılır, sonra geri kalan mal, vereseler arasında paylaşılır. Ölen erkeğin eşi "Nodunnu" almamış ise bir hisse ona, birer hisse de oğullarına verilir. "Şeriktu" almamış olan kızlarından her birine birer hisse verilir (Günaltay, 1987: 376).

3.3.Ceza Hukuku

Sumerliler toplum düzenini sağlamak için hayatın birçok alanında ceza uygulaması yoluna gidiyordu. Cezalar belirli bir meblağ olabileceği gibi ölümle cezalandırma şeklinde de olabiliyordu. Bazı durumlarda ise belirli bir meblağ olmaksızın da cezalandırma yoluna gidiliyordu. Cezalandırmalar adaleti sağlamak ve toplumu daha düzgün bir şekilde yaşatmak için yapılıyordu. Bunlar Sumer kanunlarında kendilerine yer bulmuştu.

Sumer toplumunda ölüm cezası bazı durumlarda veriliyordu. Bir kadının kocasına nefret besleyip sen benim kocam değilsin demesi halinde kadın nehre atılıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Büyücülük yapılması durumunda da ölüm cezası verilebiliyordu. Bir adam bir adamı büyücülükle suçladığında da suçlanan adam nehre götürülüp atılmaktaydı. Bir adamın karısı zina ile suçlandığında da nehre atılıyordu (Tosun ve Yalvaç, 1989: 40-41). Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, ölüm cezaları nehre atılma şeklinde oluyordu.

İnsanların birilerine verdikleri zararlar genelde nakdi, yani belirli bir meblağ olarak belirleniyordu. Bir adam, bir adamın ayağını kırarsa 10 şekel (1 şekel= 8 gram) gümüş ödemek zorundaydı. Silahla vurarak kemik kırma durumunda ise ödenecek tutar 1 mana gümüşü. Yine bir adam tarafından bir adamın burnu bıçakla kesilirse ödenecek miktar 2/3 mana gümüş idi. Bir adamın şahitliğe çıkması ve hırsızlığının tespiti durumunda 15 şekel gümüş ödemek zorundaydı. Bir adama ait bakire kölenin bikri başka bir adam tarafından düşmanca bozulması durumunda, fiili işleyen adamın ödemesi gereken ceza 5 şekel gümüş idi (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41-42).

Cezalandırmalar herhangi bir meblağ ödemededen de gerçekleştiriliyordu. Bir adamın kadın kölesi, evin beyi veya hanımına kötü söz söylese, bunun cezası 1 ölçü tuzla evin beyi ya da hanımı tarafından kölenin ağzının yakılması şeklindeydi (Tosun ve Yalvaç, 1989: 42). Böyle belirli bir meblağı ödeyemeyecek durumda olanın tuzla cezalandırılması gündeme geliyor ve küfreden kadının ağzının acıması sağlanıyordu.

Sumer toplumunda suçun büyüklüğüne göre kademeli bir cezalandırma şekli vardı. Bu bağlamda en ağır ceza ölümdü. Suçun özelliğine göre gümüş üzerinden ceza uygulanıyordu. Herhangi bir meblağ alınmaksızın verilen ceza ise tuzla ağız yakma cezasıydı. Böyle bir ceza evin kadın kölesine verildiğinden, onun gümüş olarak bir meblağ ödeyebilme imkânı yoktu.

3.4. Borçlar Hukuku

Sumer hukuk sistemi herhangi bir şey karşılığında insanların borçlandırılmasını esas alıyordu. Daha çok borçlandırma tarla ile ilgili oluyordu. Bir adamın tarlası ekime hazırsa ve başka bir adam da burayı tarla olarak işleyip ekerse, bu durum dava edilir ve dikkate alınmazsa adam masrafları karşılamakla yükümlüydü. Bir adamın ekim yapılacak tarlasını başka biri su altında bırakırsa 1 iku'luk tarla için 3 gur (1 gur= 120 litre= 1 şekel gümüş) arpa vermekle yükümlüydü. Bir adam ekilecek durumda olan tarlasını ekmesi için bir adama verdiğinde, o adamın tarlayı ekmemesi ve işe yaramaz hale getirmesi durumunda, tarlanın her ikusu için 3 gur arpa vermek zorundaydı (Tosun ve Yalvaç, 1989: 43).

Bir adam tarafından bir işçi (köle) kiralanırsa, o kişi ölür, kaybolur, kaçar ya da hastalanırsa, bir günlük emek karşılığında bir ban arpa sayacaktır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48). Köle olan bir kadın şehrinin sınırlarını geçerse, bir adam tarafından geri çevrilirse, köle sahibi kadını geri getiren adama bir miktar şekel gümüş ödeyecektir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 41). Borçlanma tarlanın kullanılması, tarlaya zarar verilmesi ya da tarlanın kiralandığı halde işlenmemesi şeklinde de olmaktadır. Bu durumda ödemeler zirai ürün, özellikle arpa üzerinden olmaktadır. Yalnız kölesi şehrin dışına çıkarken, onu yakalayıp sahibine getiren adama gümüş üzerinden şekel ödeniyordu.

4. SONUÇ

Sumerliler birçok alanda ilkleri ortaya koyan bir toplum olarak bilinmektedir. Onlar bu başarılarını hukuk alanında da göstermişlerdir. Dünya tarihinde ilk olarak hukuki düzenlemeleri yapan ve kanun koyan millet olmuşlardır. Onların hukuki düzenleme ve kanunları sırasıyla Urukagina Talimatnamesi, Gudea Fermanı, Ur- Nammu Kanunu ve Ana İttişu Kanunu'dur. Bütün bu düzenleme ve kanunlar Sumerlilere ait ve Sumerce yazılmıştır. Bir önceki hukuki düzenleme bir sonrakine temel oluşturmuştur.

Sumer hukuki metinleri toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak yazılmıştır. Başka bir ifadeyle toplumun ihtiyaçları hukuki düzenlemelere temel oluşturmuştur. Sumerliler hukuki düzenlemelerini genel olarak yapmışlardır. Modern hukukta olduğu gibi alan düzenlemesi bulunmamaktadır. Ancak kanun maddeleri aile hukuku, veraset hukuku, ceza hukuku, borçlar hukuku başlıkları altında tasnif edilebilmektedir. Aile hukuku ile ilgili evlenme, boşanma, evlatlık alma ve evlatlıktan çıkarma konuları dikkati çekmektedir. Veraset hukukunda ailede bireylerin maldan nasıl pay alabilecekleri ortaya konulmaktadır. Ceza hukukunda cezaların neler olduğu ve ne için cezaların verildiği görülmektedir. Borçlar hukukunda ise neler için ne kadar borçlanılacağı ortaya konulmuş durumdadır.

Sumer hukuk metinleri, kanunları ve hukuk anlayışı kendilerinden sonraki toplumlara da etki etmiştir. Bu etki yalnız Mezopotamya'da değil, Mezopotamya dışında da kendisini göstermiştir. Birçok hukuki düzenleme ve kanunun kaynağını Sumer kanun ve hukuk sisteminden aldığı söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Bilgiç, E. (1947). "Çivi Yazılı Hukuki- İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları", *Bellekten*, XI/44, 571- 602.
- Bilgiç, E. (1963). "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayış ve An'anesi", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXI/3- 4, 103- 119.
- Bilgiç, E. (1982). "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetler", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, 75- 121.
- Günaltay, M. Ş. (1987). *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılıç, Y. (2014). *Eskiçağ Aile Hukuku (Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar)*, Çizgi Kitabevi.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kramer, S. N. (1983). "The Ur- Namu Law Code: Who Was Its Author?", *Orientalia*, 52/4, 453- 456.
- Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sumer'de Başlar*, çev. M. İlmiye Çiğ, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kramer, S. N. (2016). *Sümerler*, Kabalıcı Yayıncılık.
- Roth, M. T. (1997). *Law Collection from Mesopotamia and Asia Minor*, Scholar Press.
- Tosun, M. (1973). "Sümer, Babil ve Asurlularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramı ve Bunlarla İlgili Terimler", *Bellekten*, XXXVII/148, 557- 582.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1981). *Sumer Dili Grameri*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1989). *Sumer, Babil Asur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).